

BIJLAGE 7: Logopedische problemen zoals spreekvloeiendheidsproblemen (stotteren/broddelen) – stemproblemen – articulatieproblemen

Zoals reeds vermeld in de fase van verhoogde zorg en uitbreiding van zorg in dit Protocol voor spraak- en taalproblemen wordt in nauw overleg met de betrokken partners (leerling, ouders, school en CLB) doorverwezen naar externe partners voor diagnostiek betreffende logopedische problemen. Op school en thuis kan in samenwerking met de logopedische therapeuten ondersteuning geboden worden om het welbevinden van de leerling/kind te bevorderen. In de tekst 'Buitenschoolse logopedie voor school-gerelateerde problemen¹', worden afspraken betreffende de samenwerking met logopedische therapeuten geconcretiseerd.

Spreekvloeiendheidsproblemen: ontwikkelingsstotteren/stotteren/broddelen

Ontwikkelingsstotteren:

Ontwikkelingsstotteren is een stoornis in de spreekvloeiendheid die gekenmerkt wordt door het voorkomen van frequente, onvrijwillige herhalingen, verlengingen, en/of blokkeringen van klanken, syllaben of woorden. Vaak gaat dit gepaard met bijkomende gedragingen zoals duw- en uitstel- en vermijdingsgedragingen en zijn er ook frequente indicaties van een emotionele impact².

Hedendaagse visies benadrukken een multifactorieel verklaringsmodel voor het ontstaan van stotteren waarbij zowel genetische, neurobiologische, gedragsmatige, emotionele en omgevingsfactoren een rol vervullen. Een aantal auteurs beklemtoonden ook een mogelijke rol van temperament bij het ontstaan van stotteren. Onder temperament verstaat men individuele verschillen op vlak van reactiviteit (vb. hoe snel een kind reageert op een verandering in de omgeving) en zelfregulatie (vb. in welke mate een kind zijn reactiviteit al dan niet kan onderdrukken)³.

Stotteren ontstaat meestal tussen de leeftijd van 2 tot 5 jaar. Bij stotteren beleeft ongeveer 5% van de kinderen een onvloeiende periode van meer dan zes maanden die door de omgeving als stotteren wordt bestempeld. De verhouding jongens/meisjes is 4/1.

Het begin van stotteren kan zowel zeer plots als geleidelijk zijn, maar de meerderheid van de kinderen die stotteren heeft eerst wel vloeiend gesproken. Bij ongeveer 50% van de kinderen die stotteren treden de onvloeiendheden reeds op voor de leeftijd van

¹ Engagementsverklaring van de Vlaamse Vereniging voor Logopedisten, de sector van de Centra voor Leerlingenbegeleiding, de onderwijs- en ouderkoepels en verwante organisaties.

² Eggers K., Temperamental characteristics of children with developmental stuttering. Exp. ORL, Department of Neurosciences, Faculty of Medicine, Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, 2012

³ Zink I., wetenschappelijke validering 'protocol diagnostiek bij spraak- en/of taalproblemen en het vermoeden van een stoornis (schriftelijk rapport 2013)

4 jaar, en nagenoeg alle kinderen die stotteren, doen dit al voor hun negende jaar. Deze stoornis ontstaat dus tijdens de taalverwervingsperiode.

Onvloeiendheden kunnen onderdeel zijn van de spraak- en taalontwikkeling van een kind. Bij ongeveer 80% van de kinderen die op peuter- en kleuterleeftijd, stotteren verdwijnt dit spontaan waardoor het voorkomen op volwassen leeftijd ongeveer 1% bedraagt.

Het kind gaat meestal stotteren door uitlokkende factoren, zowel externe (verhuizing, nieuwe baby, echtscheiding, overlijden, harde of te stuurloze pedagogische aanpak...) als interne (perfectionisme, nervositeit, een lichte emotionele onstabiele...), die de druk op het kind verhogen. Vervolgens kan het stotteren in stand gehouden worden door factoren die verschillend kunnen zijn van de factoren waardoor het stotteren is begonnen. Zoals ongepaste reacties van volwassenen, harde reacties van leeftijdsgenoten, onbalans tussen de verbale mogelijkheden van het kind en de verwachtingen van de ouders...

Wanneer een kind zich bewust wordt van zijn onvloeiendheden zal het vaak proberen niet te stotteren. Bijvoorbeeld door meer kracht te zetten, het woord er uit te willen duwen, zodat er vechtgedrag ontstaat. Het spreken wordt dan meer gespannen en er kunnen ook blokkades of meebewegingen ontstaan. Andere kinderen reageren door minder of niet meer te willen praten, of andere woorden te kiezen: vermijdingsgedrag. In beide gevallen is dit geen goede ontwikkeling en verhoogt het de kans op blijvend stotteren. In dat geval is het altijd raadzaam om een deskundige te raadplegen.

Vroeger werd bij kinderen die stotteren een afwachtende houding aangenomen, tegenwoordig wordt individueel bepaald, na een observatie en multidisciplinaire diagnose, hoe er therapeutisch wordt begeleid.

Broddelen:

Broddelen is een stoornis in de vloeiendheid van het spreken waarbij de spreker niet in staat is zijn tempo aan te passen aan de linguïstische (grammaticale) of motorische (fonologische) eisen van het moment.

Als de taalproductie relatief gemakkelijk is en het tempo relatief laag is, zal een persoon die broddelt in staat zijn om vloeiend en verstaanbaar te spreken. Als de eisen van de taalproductie hoger zijn, moet het spreektempo aangepast worden aan de taalcomplexiteit teneinde accurate taalproductie mogelijk te maken. Mensen die broddelen lijken hun spreektempo onvoldoende aan te passen. Ze hebben hun aandacht nodig om zinnen en woorden te formuleren, waardoor onvoldoende aandacht overblijft om het spreektempo adequaat te controleren. Afhankelijk van het niveau van taal-automatisering resulteert dit ofwel in een hoger dan normale frequentie niet-vloeiendheden of in onverstaanbaarheid. De persoon die broddelt, is zich meestal niet bewust van het probleem.

Omgaan met een leerling die stottert

Leerlingen die stotteren werden in de adviesfase van het HGD-traject doorverwezen naar externe hulp. Uiteraard stopt het handelingsgericht werken voor de school niet, want ook zij kunnen de leerling die externe hulp krijgt ondersteunen in de klas.

Zo kan er met de externe hulp en ouders vooraf besproken worden hoe het beste omgegaan kan worden met de leerling.

De school of externe hulp kan een contactschriftje opmaken⁴.

Aandachtspunten voor op school⁵

- In de klas is allereerst een warme, accepterende houding van de leerkracht heel belangrijk. Dit zorgt ervoor dat de leerling zich geaccepteerd en veilig voelt.
- Het is belangrijk de aandacht te richten op wat de leerling vertelt en niet op de manier waarop hij dit doet.
- Neem de tijd om naar de leerling te luisteren, geef de leerling de tijd om zijn gedachten uit te drukken. Laat de leerling uitpraten, zonder hierbij een woord of zin aan te vullen.
- Houd oogcontact als de leerling stottert, maar staar hem niet aan.
- Aangewezen is om de individuele raadgevingen op te volgen van de behandelende therapeut. Raadgevingen zoals: eerst nadenken, dan praten, haal eens diep adem of praat eens wat rustiger zijn, werken niet bevorderend. Een jong kind heeft ook geen idee wat het dan anders moet doen, en krijgt bovendien het gevoel dat het iets fout doet, wat de spanning weer kan verhogen.
Het zal niet helpen kritiek te hebben over de manier waarop de leerling praat, het versterkt de negatieve gevoelens en laat het zelfvertrouwen dalen.
- De bijbewegingen en grimassen zijn pogingen van de leerling om stotTERS te overwinnen en verder te kunnen praten. Dit maakt deel uit van het stotteren.
- Leerlingen kunnen gefrustreerd raken als ze uitgelachen, gepest of nagedaan worden door andere leerlingen. Hierdoor kunnen ze agressief of onhandelbaar reageren. Praat met de leerling, probeer te achterhalen waarom hij zo reageert. Ondersteun de leerling om te leren voor zichzelf op te komen, assertief te reageren of om te gaan met kritiek.

⁴ Een contactschriftje is een handig communicatiemiddel tussen school, ouders en logopedie. Hierin kan wekelijks worden genoteerd welke activiteiten de leerling heeft gedaan tijdens de stottertherapie. De logopedist(e) kan hierin ook tips noteren in hoe omgaan met de leerling die stottert. De leerkracht en de ouders krijgen de kans om opmerkingen of mededelingen te noteren.

⁵ Uit: Stotteren in het voortgezet onderwijs, een voorlichtingstraject ten behoeve van preventie, In het kader van de opleiding Logopedie aan de Fontys Hogeschool te Eindhoven werd een informatief lespakket over stotteren ontwikkeld voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs (klas 1, 2 en 3).

- Maak in afspraak met de leerling het stotteren bespreekbaar in de klas. Informatie geven kan bepalend zijn om pestgedrag te voorkomen. Zorg er ook voor na het geven van de informatieve les, dat het onderwerp bespreekbaar blijft.
- Praat niet in het bijzijn van anderen over het stotteren van de leerling.

Nuttige websites:

www.stotteren.be, vzw Belangengroep Stotterende Mensen

www.belgische-stottervereniging.be

www.stotteren.nl, Nederlandse Federatie Stotteren, NFS

www.gertreunes.be

www.broddelen.be

Omgaan met een leerling met een stemprobleem

De gezonde kinderstem ontwikkelt zich parallel met de taalontwikkeling. Stemproblemen (hese en/of schorre stem, stemverlies, slechte stemhygiëne onder andere veel roepen, keelschrapen, ...) bij kinderen kunnen ontstaan tijdens de periodes van sterke lichamelijke groei, bijvoorbeeld het wisselen van de tanden blijkt een gevoelige periode voor steminstabiliteit en de stemwisseling bij jongens in de puberteit. Langdurige stemproblemen bij kinderen kunnen door organische en/of functionele problemen en door een complexe combinatie van beide veroorzaakt worden

Zowel functionele als organische problemen ontstaan wanneer verkeerd gebruik wordt gemaakt van ademhaling, resonantie, en van de stemparameters toonhoogte, luidheid en kwaliteit.

Ook algemene of specifieke gezondheidsproblemen kunnen een goede stemgeving belemmeren.

Leerlingen met een stemprobleem worden in de adviesfase van het HGD-traject doorverwezen naar externe hulp.

Uiteraard stopt het handelingsgericht werken voor de school niet, want ook zij kunnen tijdens de behandeling bij externe hulp de leerling ondersteunen in de klas.

Zo kan er met de externe hulp en de ouders vooraf en tussentijds afgesproken worden hoe het beste om te gaan met de leerling in de klas.

De school of externe hulp kan een contactschriftje opmaken zodat er steeds gecommuniceerd kan worden over evoluties, opmerkingen in de klas, ...

Aandachtspunten voor op school⁶

Heel wat van deze aandachtspunten gelden niet alleen bij de leerling met de stemprobleem, maar kunnen eveneens voor alle leerlingen preventief toegepast worden:

- Probeer bij een luidruchtige klas de leerlingen bewust te maken van de eigen stem en volume. Hiernaast worden de leerlingen aangemoedigd ook rekening te houden met leerlingen met stemproblemen. Men kan de geluidsterkte meten en hierbij gebruik maken van referentiegeluiden die de leerlingen kennen: vliegtuig, grasmachine, bromfiets, speld, veertje, ...
- Rumor of emoties lokken eerder uit tot (te) luid praten. Stimuleer dat leerlingen luisteren naar elkaar en zorg voor afwisseling tussen drukke en rustige activiteiten.
- De vochtigheid van de lucht heeft een invloed op de productie van speeksel en slijm in mond- en keelholte. Zorg voor voldoende luchtverversing in de klas door bijvoorbeeld in elke pauze de ramen open te zetten.
- De stem schrapen of kuchen is niet goed voor de stembanden. Leer de leerlingen te slikken in plaats van te schrapen of te kuchen. Laat hierbij het kind toe om af en toe een slokje water te drinken. Maak wel goede afspraken dat er geen misverstanden ontstaan.
- Laat de leerling tijdens het zingen op de voor hem meest comfortabele toonhoogte zingen. Zorg dat je zelf niet te laag gaat zingen. Dit stimuleert het brommen bij de kinderen, wat enorm belastend is voor hun stem.
- Fluisteren is niet goed voor de stembanden: Let erop dat de leerlingen voldoende luid praten. Let extra op bij groepswork: vraag hen om niet te fluisteren maar rustig te overleggen.
- Voorkom dat leerlingen moeten schreeuwen om te communiceren. Maak de leerlingen erop attent dat er ook andere manieren zijn om te communiceren: hand opsteken, zwaaien met arm, naar de persoon toegaan, ...
- Met de leerling kan een 'schreeuwlijst' gemaakt worden: de leerling houdt bij wanneer hij schreeuwt. Beloon de leerling bij het niet-schreeuwen.
- Let op de lichaamshouding van de leerlingen: voor de adem en de stem is het beter om rechtop te zitten. Spreek eventueel met de leerling een teken af om aan te geven dat hij meer rechtop moet gaan zitten.

⁶ Ten Bensel E. en Boereboom A., De leerkracht als logopedist, Uit praktijkgids voor de basisschool, Plantyn, Mechelen, mei 2003-175
De Bodt M. e.a., Werken aan stem. In stemhygiëne en stemopvoeding, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2008, blz. 25-41

- Spreek als leerkracht zelf met een kalme en ontspannen stem.

Omgaan met een leerling met een articulatieprobleem

Een articulatieprobleem is het niet of verkeerd uitspreken van een of meer fonemen of foneemverbindingen.

Leerlingen met een articulatieprobleem werden in de adviesfase van het HGD-traject doorverwezen naar externe hulp.

Indien de leerling logopedische therapie volgt zijn de doelen van de therapie veelal afgestemd op het aanleren van de correcte uitspraak van de klank(en). Het aanleren van de correcte uitspraak kan een langdurig proces zijn omdat de leerling gewend is om op een bepaalde manier te spreken. Het behoeft veel oefening voor de leerling en het is daarom van belang om in de klas hier ook aandacht aan te schenken om hiermee het proces te kunnen versnellen. Dit kan door de adviezen die de logopedist aanreikt toe te passen in de klas. Met de logopedist en ouders kan vooraf besproken worden hoe het beste omgegaan kan worden met de leerling.

De school of externe hulp kan een contactschriftje opmaken.

Aandachtspunten voor op school^{7 8}

- Spreek als leerkracht zelf rustig en duidelijk hierdoor krijgt de leerling altijd het goede voorbeeld te zien en te horen.
- Als de leerkracht hoort dat de leerling een klank verkeerd uitspreekt, dan kan hij reageren op de 'modeling' manier. Deze manier houdt in dat het woord/zin nog eens wordt herhaald om de correcte klank/zin te laten horen. Dit gebeurt zonder de leerling hierop attent te maken en de leerling het gevoel te geven dat hij het 'fout' doet.
- Speel met de hele klas een geluidenspel (bijvoorbeeld als tussendoortje) waarbij verschillende geluiden voorkomen die moeten worden gemaakt (bijvoorbeeld /sssssss/ of /gggggg/). Hiermee kunnen alle leerlingen oefenen maar let specifiek op de leerling met fonetische⁹problemen. Geef echter wel alle leerlingen feedback.

⁷ Ten Bensel E. en Boereboom A., De leerkracht als logopedist?, Uit praktijkgids voor de basisschool, mei 2003-175

⁸ http://praathuis.info/kinderen/folders/kind_fono_art_stn.pdf

⁹ Bij fonetische articulatieproblemen ligt het probleem in het vormen van de klank zelf. Bij fonologische problemen kan het kind de individuele klank vaak wel produceren, maar komen fouten (fonologische vereenvoudigingen) voor op woordniveau.

- Indien men van de leerling niet alles heeft verstaan van wat hij zegt, herhaal dan de begrepen gedeelten en vermoedelijk zal de leerling, al dan niet op vraag, opnieuw aanvullen.

Myofunctionele en orofaciale articulatiestoornissen

Leerlingen hebben soms spraakproblemen door afwijkende mondgewoonten. Het zijn gewoontehandelingen of bewegingen die negatief zijn voor de gebitsstand, het spreken, het gehoor en de gezondheid.

Deze leerlingen werden in de adviesfase van het HGD-traject doorverwezen naar externe hulp.

Uiteraard stopt het gericht handelen voor de school niet, want ook zij kunnen tijdens de behandeling bij de logopedist(e) de leerling ondersteunen in de klas. Zo kan een leerkracht, in overleg met een logopedist(e) en ouders, op een positieve en stimulerende wijze de leerling bewust maken van zijn verkeerde gewoonte en het gebruik van de gekende correcte toepassing aanmoedigen, bijvoorbeeld d.m.v. beloningsstickers.

De school of externe hulp kan een contactschriftje opmaken.

Aandachtspunten voor op school

- In de klas worden er oefeningen aangeboden voor het versterken van de spieren van lippen, tong, wangen en gehemelte zoals bellen blazen, muziek maken op blaasinstrumenten, liedjes neuriën met de lippen op elkaar, ballonnen opblazen¹⁰... Deze oefeningen hoeven zelf niet specifiek voor één leerling zijn, men kan deze oefeningen verwerken in de muzische lessen, belangstellingscentra, ... en dit voor alle leerlingen.
Eventueel kan de klasleerkracht en/of zorgleerkracht enkele gerichte oefeningen doen met de leerling in samenspraak met logopediste en ouders.
- Als de leerling eerder stilzit met de mond geopend, kijkt de leerkracht of de neus schoon is en de leerling door de neus kan ademen. Bij het beluisteren van een verhaal kan men gericht oefenen met de leerling: tijdens het verhaal proberen om de mond enige tijd dicht te houden.
Men kan ook de leerling bewust maken van het probleem aan de hand van een verhaal om nadien één moment per dag gericht te oefenen¹¹ (bijvoorbeeld: telkens bij het voorlezen).
- Bij het duimzuigen kan er vanaf de leeftijd van 5 jaar met de leerling afgesproken worden dat het op een samen uitgekozen moment niet duimt. Daarbij kunnen bijvoorbeeld stickers werken als beloning. Er kan samen met de ouders en

¹⁰ <http://www.jufanke.nl/logopedie.html#>

¹¹ Zie het verhaal 'De Luchtkabouters' op <http://www.jufanke.nl/logopedie.html#>

logopedist(e) een oefenschema opgesteld worden. Meestal wordt dit opgesteld vanuit de logopedie.

In samenspraak met de leerling kan ook een pictogram van een duim met een kruis erdoor op de tafel van de leerling gelegd worden. De leerling wordt zo regelmatig herinnerd aan de afspraak over het duimzuigen.

In de klas zijn er vast meerdere leerlingen die iets willen afleren: men kan er een kringgesprek aan wijden en van het afleren een gezamenlijke activiteit maken.

- Samen met de leerling kan er een herinneringsteken gemaakt worden zodat de leerling er zelf aan denkt of er kan afgesproken worden dat de leerling een herinneringsteken krijgt als hij de afspraak vergeet.